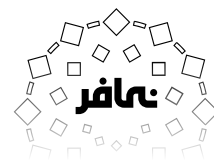

CITIES · CULTURE · CREATIVITY

شهرها، فرهنگ، خلاقیت

بهره‌گیری از فرهنگ و خلاقیت
برای توسعه پایدار شهری و رشد فراگیر

شناسنامه

Cities, Culture, Creativity: Leveraging Culture and Creativity for Sustainable
Urban Development and Inclusive Growth

عنوان اصلی

یونسکو و بانک جهانی، ۲۰۲۱

ناشران اصلی

CC BY-SA 3.0 IGO

مجوز اثر اصلی

افزوده ویراست فارسی؛ در نسخه اصلی نیست

فصل پنجم (ایران)

بادگیرهای یزد، دیگو دلسو، ویکی مدیا کامانز (CC BY-SA 4.0)

عکس جلد

مهر ۱۴۰۵

تاریخ نسخه فارسی

این کتاب ترجمه کامل گزارش «شهرها، فرهنگ، خلاقیت» است که یونسکو و بانک جهانی در سال ۲۰۲۱ منتشر کردند. شماره نمودارها و جدول‌ها با نسخه اصلی یکی است. فصل پنجم به ویراست فارسی افزوده شده و در نسخه اصلی نیست؛ دیدگاه‌های آن به یونسکو و بانک جهانی مربوط نیست. عکس‌های درون متن از نسخه اصلی اند و نام عکاس زیر هر عکس آمده است.

فهرست

واژه‌نامه

۷

پیشگفتار

۹

سیاسگزاری

۱۱

خلاصه مدیریتی

۱۲

توانمندسازها

۱۴

مطالعات موردی

۱۵

دستاوردها

۱۶

اثر کووید-۱۹

۱۸

اصول راهنما و توصیه‌ها

۱۹

جدول ۱. اصول راهنما برای توانمندسازی شهرهای خلاق

۲۰

مقدمه

۲۲

فرهنگ و بحران کووید-۱۹

۲۵

ساختار گزارش

۲۸

بخش ۱. فرهنگ و خلاقیت همچون دارایی و منبع شهری

۲۹

۱-۱. شهرها، فرهنگ، خلاقیت و دستورکارهای بین‌المللی توسعه

۳۰

۲-۱. شهرها کانون اقتصاد خلاق‌اند

۳۰

۳-۱. سهم صنایع فرهنگی و خلاق در منافع فضایی

۴۲

بخش ۲. محدودیت‌های شهر خلاق و چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت

۴۵

۱-۲. محدودیت‌های توسعه شهر خلاق

۴۶

۲-۲. چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت: توانمندسازی فرهنگ و خلاقیت در شهرها

۴۸

۳-۲. دستاوردهای فضایی، اقتصادی و اجتماعی چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت

۵۹

بخش ۳. درس‌هایی از شهرهای خلاق و اثر کووید-۱۹

۶۷

۱-۳. نگاهی به تجربه شهرهای خلاق

۶۸

جدول ۲. خلاصه مطالعات موردی شهرهای خلاق: برای پشتیبانی از خلاقیت چه کاری انجام شد و چگونه؟

۶۹

۲-۳. درس‌هایی برای بهره‌گیری از فرهنگ و خلاقیت در توسعه پایدار شهری و رشد فراگیر

۷۸

جدول ۳. اصول راهنما برای توانمندسازی شهرهای خلاق

۸۱

۸۳	۳-۳. ضربه کووید-۱۹ به شهرهای خلاق
۸۶	۳-۴. روی دیگر بحران: خلاقیت و نوآوری، نوید یک رنسانس
۸۷	جدول ۴. اثر کووید-۱۹: چالش‌ها و فرصت‌ها در صنایع فرهنگی و خلاق
۹۲	جدول ۵. پشتیبانی از صنایع فرهنگی و خلاق در ماه‌های نخست همه‌گیری

بخش ۴. نتیجه‌گیری و توصیه‌ها

۹۸	۴-۱. نتیجه‌گیری
۹۹	۴-۲. توصیه‌ها بر پایه چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت
۱۰۲	۴-۳. راه پیش رو
۱۰۲	جدول ۶. مداخلات صنایع فرهنگی و خلاق برای راه پیش رو

بخش ۵. ایران در چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت

۱۰۷	۵-۱. تصویر کلی: ایران در اقتصاد خلاق
۱۰۷	۵-۲. شهرهای خلاق ایران
۱۰۷	۵-۳. ایران از دریچه شش توانمندساز
۱۰۷	۵-۴. پیشنهادهای سیاستی برای شهرهای ایران

منابع

۱۲۵	
-----	--

پیش درآمد

بحران سلامت جهانی در سال ۲۰۱۹ نشان داد که اختلال‌های فراگیر تنها به حوزه سلامت محدود نمی‌مانند و می‌توانند صنایع فرهنگی و خلاق را که به حضور مخاطب، رویداد، گردشگری و تعامل اجتماعی وابسته‌اند به شدت تحت تأثیر قرار دهند. بر پایه گزارش یونسکو، ارزش افزوده این صنایع در سال ۲۰۲۰ حدود ۷۵۰ میلیارد دلار کاهش یافت و دست‌کم ۱۰ میلیون شغل در جهان متأثر شد. با این حال، همین دوره ظرفیت‌های مهمی از جمله گسترش خدمات دیجیتال، عرضه مجازی محصولات فرهنگی و شکل‌گیری شیوه‌های تازه برای ارتباط با مخاطبان را هم آشکار کرد.

اهمیت این تجربه در درس‌هایی است که برای آینده دارد. بحران‌های احتمالی پیش رو از جمله تقابل‌های نظامی، جنگ‌ها، تحریم‌های تشدیدشده و اختلال در ارتباطات و مبادلات اقتصادی، اگرچه از نظر ماهیت با بحران سلامت یکسان نیستند، آسیب‌پذیری‌های مشترکی مانند کاهش تقاضا، محدودیت جابه‌جایی، اختلال در زنجیره تأمین، افت درآمد خانوارها و محدود شدن دسترسی به بازارها را پدید می‌آورند. شناخت الگوهای آسیب و بازیابی در تجربه گذشته می‌تواند مبنای آمادگی بهتر برای این شرایط باشد.

بر همین اساس، گزارش حاضر با رویکردی آینده‌نگر به این پرسش‌ها می‌پردازد:

کدام زیرحوزه‌ها در شرایط اضطراری آسیب‌پذیرترند؟

چه ظرفیت‌هایی برای تداوم فعالیت و حفظ اشتغال وجود دارد؟

فناوری‌های دیجیتال تا چه اندازه می‌توانند اختلالات را جبران کنند؟

کدام سیاست‌های حمایتی برای حفظ زنجیره ارزش و تسریع بازیابی قابل اقتباس است؟

هدف نهایی این گزارش، فراهم کردن پشتوانه‌ای تحلیلی برای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در مواجهه با عدم قطعیت‌ها و بحران‌های آینده و افزایش تاب‌آوری صنایع فرهنگی و خلاق است.

واژه‌نامه

اصطلاحات حوزه فرهنگ و خلاقیت مدام تغییر می‌کنند و برداشت‌های گوناگونی از آن‌ها وجود دارد. تعریف‌ها و مفاهیم‌های کلیدی این گزارش از این قرار است:

شهرهای خلاق: شهرهایی که موفق شده‌اند فرهنگ و خلاقیت را به بخشی از توسعه شهری و اجتماعی-اقتصادی خود تبدیل کنند. در این شهرها فرهنگ، هنر، صنایع فرهنگی و خلاق، بیان‌های گوناگون و قوه تخیل رشد می‌کنند و به توسعه پایدار شهری و رشد فراگیر کمک می‌کنند. این دارایی‌ها منبع نوآوری و یگانگی‌اند. در این شهرها کنشگران گوناگون، چه دولتی و چه خصوصی، کارهایی می‌کنند تا صنایع فرهنگی و خلاق بتوانند هم‌زمان منافع فضایی، اقتصادی و اجتماعی به بار بیاورند.

خلاقیت: گزارش اقتصاد خلاق سازمان ملل متحد (۲۰۰۸) با عنوان «چالش سنجش اقتصاد خلاق در مسیر سیاست‌گذاری آگاهانه»، «خلاقیت» را با اصالت، تخیل، الهام، ابتکار و نوآوری مرتبط می‌داند. خلاقیت ذاتی ویژگی درونی همه انسان‌هاست؛ توانایی تخیل و بیان اندیشه. این اندیشه‌ها وقتی با دانش همراه شوند، هسته سرمایه فکری را می‌سازند. خلاقیت جهان را متنوع‌تر می‌کند، به تنوع فرهنگی بشر می‌افزاید و می‌تواند پایه توسعه پایدار باشد.

مکان‌سازی خلاق: رویکردی توسعه‌ای که از نیروی فرهنگ و خلاقیت برای تغییر زندگی یک اجتماع محلی استفاده می‌کند تا محله برای زندگی و کار جذاب شود. مشارکت مردم محل در تجربه‌ها و رویدادهای هنری و فرهنگی و پروژه‌های خلاق هم بخشی از این رویکرد است. گاهی خود اجتماع محلی هم در آن سرمایه‌گذاری و تامین مالی می‌کند.

فعالان خلاق: متخصصان فرهنگ و کسانی که در یکی از هفت قلمرو فرهنگی کار می‌کنند. این گزارش این هفت قلمرو را ذیل صنایع فرهنگی و خلاق تعریف کرده است.

سرمایه فرهنگی: کالاهای فرهنگی که نقش دارایی سرمایه‌ای دارند. این کالاهای در کنار نهادهای دیگر به تولید کالاهای خدمات فرهنگی تازه، ایجاد شغل و بهبود رفاه اجتماعات محلی کمک می‌کنند.

صنایع فرهنگی و خلاق: صنایعی که کار اصلی‌شان تولید یا بازتولید، ترویج، توزیع یا تجاری‌سازی کالاهای، خدمات و فعالیت‌هایی با ارزش فرهنگی، هنری یا میراثی است. این گزارش بر پایه چارچوب آمار فرهنگی یونسکو (۲۰۰۹) و تعریف یونسکو از میراث فرهنگی ناملموس، این قلمروهای فرهنگی را برای استفاده در چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت جزو صنایع فرهنگی و خلاق می‌داند: رسانه‌های دیداری-شنیداری و تعاملی؛ ادبیات و مطبوعات؛ هنرهای نمایشی؛ هنرهای تجسمی و صنایع دستی؛ میراث فرهنگی ناملموس؛ طراحی و خدمات خلاق؛ و فعالیت‌های میراثی و گردشگری. برخی تعریف‌ها آشپزی را هم جزو این صنایع می‌شمارند. به همین دلیل این گزارش آشپزی را هم در نظر گرفته است.

مشاغل فرهنگی و خلاق: مشاغلی که با تولید خلاق و هنری سروکار دارند یا در نهادهای فرهنگی به گردآوری، نگهداری، پاسداری و انتقال میراث می‌پردازند. این مشاغل در محدوده همان هفت قلمرو فرهنگی‌اند که این گزارش ذیل صنایع فرهنگی و خلاق تعریف کرده است.

خلاقیت اقتصادی: فرایندی پویا که به نوآوری در فناوری، شیوه‌های کسب‌وکار و بازاریابی می‌رسد. بسیاری آن را مزیت رقابتی اقتصاد می‌دانند.^۱

¹ UNCTAD and UNDP, Creative Economy Report 2010: A Feasible Development Option, 32.

نوآوری: فرایند پرورش ایده‌های تازه‌ای که کاربرد عملی دارند، آزموده شده‌اند و در عمل جواب داده‌اند. نوآوری می‌تواند اثر اقتصادی و اجتماعی ماندگاری داشته باشد. خلاقیت و نوآوری به هم گره خورده‌اند. تئودور لویث در جمله‌ای مشهور گفته است: «خلاقیت یعنی به چیزهای تازه فکر کردن؛ نوآوری یعنی کارهای تازه کردن.» اگر تصمیم‌گیران و ذی‌نفعان محلی گونه‌های مختلف نوآوری در صنایع فرهنگی و خلاق را بشناسند، بهتر می‌توانند روش و قالب مناسب برای پرورش و اجرای ایده‌های نوآورانه پیدا کنند.

نوآوری میان‌رشته‌ای: نوآوری‌ای که در محل تلاقی زیربخش‌های مختلف صنایع فرهنگی و خلاق شکل می‌گیرد. این نوآوری در تلاقی این صنایع با صنایع دیگر هم پدید می‌آید؛ صنایعی مانند گردشگری، سلامت، آموزش، توسعه زیرساخت، برنامه‌ریزی شهری و محیط اجتماعی.

نوآوری اجتماعی: نوآوری‌ای که ایده‌ها و شیوه‌های تازه‌ای می‌آورد و می‌تواند به سود اجتماعات و کره زمین، به حل چالش‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی کمک کند.^۲ این نوآوری می‌تواند استفاده بهتر از منابع فرهنگی یک منطقه یا شهر را ممکن کند. لازمه آن پذیرش مشترک ریسک و راهبردهای همکارانه است. معمولاً هم از دل همکاری‌های موثر میان ذی‌نفعان، سازمان‌ها و افراد گوناگون در سطح محلی بیرون می‌آید.

ارزش اجتماعی: ارزشی که وقتی منابع و فرایندها برای ساختن منافع جمعی ترکیب شوند پدید می‌آید. این ارزش زندگی افراد و کل جامعه را بهتر می‌کند و هم‌زمان آسیب به محیط زیست را کم می‌کند. ارزش اجتماعی «ارزش در برابر هزینه» را در سطحی فراتر از سود یک سازمان یا نهاد منفرد محقق می‌کند. پایداری، بهزیستی و تنوع را دربر می‌گیرد و معمولاً با نیازهای خاص جوامع محلی همسو است.

میراث فرهنگی ناملموس: بنا بر کنوانسیون ۲۰۰۳ یونسکو برای پاسداری از میراث فرهنگی ناملموس، میراث ناملموس یا میراث زنده یعنی دانش، مهارت و فوت‌وفنی که نسل به نسل منتقل می‌شود. اجتماعاتی که این میراث را نگه می‌دارند آن را «بخشی از میراث فرهنگی خود» می‌دانند. هنرهای نمایشی، جشنواره‌ها، دانش سنتی زیست‌محیطی و صنایع دستی نمونه‌هایی از آن‌اند. میراث ناملموس پویاست. حاملان آن با تغییر نیازها و شرایط، دانش خود را به‌روز می‌کنند و شیوه کار و تولیدشان را تغییر می‌دهند.^۳ این میراث در تاریخ و هویت فرهنگی اجتماعات محلی و شبکه‌های حاملانش ریشه دارد. همین شبکه‌ها از آن پاسداری می‌کنند، آن را منتقل می‌کنند و دانش و مهارتشان را از راه آموزش رسمی و غیررسمی به دیگران می‌رسانند.

^۲ تعریف مرکز نوآوری اجتماعی کانادا (Centre for Social Innovation): <https://socialinnovation.org/>

^۳ UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, articles 2.1 and 2.2.

پیشگفتار

فرهنگ، خلاقیت و شهرها در طول تاریخ از عوامل اصلی پیشرفت جوامع بوده‌اند. از کیوتو تا سئول، از مادبا تا برازاولیل، از آنگولم تا لیما و در شهرهای بی‌شمار دیگر، صنایع فرهنگی و خلاق به اجتماعات کمک کرده‌اند رشد کنند و زخم‌هایشان را التیام دهند. این شهرها هم به نوبه خود به صنایع فرهنگی و خلاق مجال شکوفایی داده‌اند. سهم این صنایع در شمول اجتماعی، کاهش فقر، پایداری زیست‌محیطی، رشد اقتصادی عادلانه و مالکیت محلی بر فرایندهای توسعه، برای رسیدن به ۱۷ هدف دستورکار ۲۰۳۰ سازمان ملل برای توسعه پایدار نقشی کلیدی دارد.

صنایع فرهنگی و خلاق قلب تپنده اقتصاد خلاق‌اند. این عرصه‌ها طیف گسترده‌ای دارند: از رسانه‌های دیداری-شنیداری و تعاملی، هنرهای نمایشی و میراث فرهنگی ناملموس تا ادبیات، هنرهای تجسمی و صنایع دستی، طراحی و خدمات خلاق و فعالیت‌های میراثی و گردشگری. همه این عرصه‌ها می‌توانند به اقتصاد شهرها جان تازه بدهند و نوآوری را سرعت ببخشند. همچنین شمول و تنوع بیان‌های فرهنگی را تقویت می‌کنند تا شهرها بتوانند با چالش‌های تازه روبه‌رو شوند.

جهان به سرعت شهری می‌شود و تا ۲۰۵۰ از هر ده نفر هفت نفر در شهرها زندگی خواهند کرد. در چنین جهانی، شهرها کانون اقتصاد خلاق‌اند. بیش از ۸۰٪ اقتصاد جهان در شهرها تولید می‌شود و بخش بزرگی از اقتصاد خلاق هم جزو همین سهم است. پیش از همه‌گیری کووید-۱۹، درآمد سالانه جهانی اقتصاد خلاق حدود ۲٫۲۵۰ میلیارد دلار برآورد می‌شد. این اقتصاد بیش از هر بخش دیگری به جوانان شغل داده بود.

همه‌گیری کووید-۱۹ هم به شهرها و هم به بخش‌های فرهنگ و خلاقیت ضربه‌ای بسیار سنگین زد. بیشترین سهم مشاغل در معرض خطر هم معمولاً در کلان‌شهرها بود. نهادهای فرهنگی بخش بزرگی از درآمد پیش‌بینی‌شده خود را از دست داده‌اند و ممکن است از هر هشت موزه یکی دیگر هرگز باز نشود. هنرمندان و متخصصان فرهنگ به سختی زندگی‌شان را می‌گذرانند و اغلب به شبکه‌های حمایت اجتماعی دسترسی ندارند. در دوران همه‌گیری تا ۹۰ درصد محوطه‌های میراث جهانی تعطیل شدند. آیین‌های میراث ناملموس متوقف شد و گردشگری و سفر در جهان به شدت افت کرد. این وضع برای اجتماعاتی که معیشتشان به این فعالیت‌ها وابسته است پیامدهای اقتصادی ویرانگری داشت. با این همه، کووید-۱۹ اهمیت فرهنگ را هم نشان داد. فرهنگ سرمایه‌ای ارزشمند است که می‌توان به آن تکیه کرد تا اجتماعات آسیب‌دیده تاب بیاورند، جوامع از نو ساخته شوند، توسعه اقتصادی شکل بگیرد و بازبایی پس از بحران سرعت بگیرد.

برای داشتن اقتصاد خلاق شکوفا و تاب‌آور و برای آنکه شهرهای خلاق از بحران کووید-۱۹ بیرون بیایند، باید بی‌درنگ اقدام کرد. باید به تصمیم‌گیران کمک کرد تا بازبایی این شهرها را تسهیل کنند. همچنین باید راه را برای صنایع فرهنگی و خلاق باز کرد تا همچنان در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فضایی شهرها نقش مهم خود را ایفا کنند. سازمان ملل سال ۲۰۲۱ را «سال بین‌المللی اقتصاد خلاق برای توسعه پایدار» اعلام کرد. این تصمیم به جامعه جهانی فرصتی بزرگ می‌دهد تا اقتصاد خلاق و توسعه پایدار شهری را تقویت کند و برای رشد اقتصادی فراگیر و توانمندسازی جوامع محلی فرصت بسازد.

این گزارش چارچوبی برای شهرها، فرهنگ و خلاقیت پیشنهاد می‌کند. این چارچوب شش توانمندساز دارد که سهم فرهنگ و خلاقیت را در رشد اقتصادی پایدار، بهزیستی اجتماعی و محیط شهری سرزنده تسهیل می‌کنند. یونسکو و بانک جهانی می‌خواهند با یافته‌های این گزارش و با چارچوب شهرها، فرهنگ و خلاقیت به تصمیم‌گیران ملی و محلی کمک کنند. هدف این است که این

تصمیم‌گیران از سهم مهم فرهنگ، مردم (هنرمندان و استعدادهای خلاق) و مکان (شهرها در نقش کانون خلاقیت) استفاده کنند تا اجتماعات و اقتصادهایی تاب‌آور، فراگیر و پایدار بسازند. چنین اقتصادهایی می‌توانند در دهه‌های پیش رو موتور توسعه انسانی باشند.

سامح وهبه، مدیر جهانی بخش شهری، مدیریت ریسک بلایا، تاب‌آوری و زمین، بانک جهانی

ارنست اوتونه ر، دستیار مدیرکل در امور فرهنگ، یونسکو